

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ТА ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ

УДК 330.3 : 339.94

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

STUDY ON ISSUES OF ENVIRONMENTAL ECONOMICS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: INTERNATIONAL ASPECTS

Михайло ХВЕСИК,

*академік НААН України, доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», м. Київ*

Андрій КОВАЛЕНКО,

*кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», Київ*

Mykhaylo KHVESYK,

*Academician of the NAAS of Ukraine,
Doctor of Economics,
Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv*

Andrii KOVALENKO,

*Candidate of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv*

Наведено характеристику сутності, взаємозв'язку і відмінностей глобалізації та інтернаціоналізації наукових процесів. Викладено концептуальний зміст Національної парадигми сталого розвитку України. Розкрито її взаємозв'язок, а також наукових досліджень установ Відділення економіки НАН України із визначеними Організацією Об'єднаних Націй Цілями сталого розвитку, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», Національною парадигмою сталого розвитку України. Висвітлено основні смислові блоки (мета, завдання, очікувані результати, потенційні споживачі) цільової наукової програми «Траєкторія сталого розвитку України до 2030 року». Проаналізовано якісні рівні масштабного феномену інтернаціоналізації наукових досліджень, що охоплюють різні аспекти діяльності ДУ ІЕПСР НАН України. Вивчено етапи та складові процесу формування нової ідентичності установи під впливом міжнародного обміну в галузі науки. Окреслено чинники прояву нової корпоративної культури у процесі інтернаціоналізації наукових досліджень. Визначено особливості та можливості вивчення проблематики економіки природокористування й сталого розвитку в рамках міжнародного наукового співробітництва, а також основні форми участі в ньому інституту. Висвітлено умови застосування установою інноваційного

інструментарію просування дослідницького продукту у світовому науковому просторі з урахуванням сучасних вимог.

Ключові слова: інтернаціоналізація, глобалізація, економіка природокористування, сталий розвиток.

Characteristics of the essence, interconnection and differences of globalization and internationalization of scientific processes are presented. The conceptual content of the National Paradigm of Sustainable Development of Ukraine is shown. Its interrelationship, as well as scientific researches of the institutions of the Department of Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, with the Sustainable Development Goals by the United Nations, the Strategy on Sustainable Development "Ukraine – 2020", and the National Paradigm of Sustainable Development of Ukraine are discovered. The main semantic blocks (purpose, task, expected results, potential consumers) of the target research program "Trajectory of sustainable development of Ukraine till 2030" are highlighted. The qualitative levels of the large-scale phenomenon of internationalization of scientific research covering various aspects of PI IEESD NAS of Ukraine activity are analyzed. The stages and components of the process of formation of a new identity of the Institute under the influence of international scientific exchange are studied. The factors of the emergence of a new corporate culture in the process of internationalization of scientific research are outlined. The features and possibilities of study on issues of environmental economics and sustainable development in the framework of international scientific cooperation as well as major forms of participation of the Institute are defined. The conditions of application by the Institute of innovative instruments for promoting a research product in the world scientific space, taking into account modern requirements, are highlighted.

Key words: internationalization, globalization, environmental economics, sustainable development.

Постановка проблеми. Вивчення стану й перспектив інтернаціоналізації досліджень проблем економіки природокористування і сталого розвитку стає особливо актуальним сьогодні, коли зростає рівень і значення міжнародного наукового співробітництва та обміну для наукових інституцій і окремих дослідників, а ефективність їх діяльності та результати її оцінювання значною мірою залежать від сталих зв'язків із зарубіжними партнерами та просування власного дослідницького продукту на європейських теренах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних і зарубіжних дослідників процесів інтернаціоналізації наукової та освітньої діяльності можна виділити праці таких, як О. Грауманн, К. Дяченко, М. Квієк, Л. Келеман, О. Кірчик, Й. Окубо, М. Певзнер, А. Прохоров, М. Фуркейд та інших. Над вирішенням окресленої проблематики плідно працюють науковці Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Процесам інтеграції вітчизняної наукової спільноти до європейського дослідницького простору з використанням публікаційних інструментів присвячено статті Ю. Діденко, Н. Коваль, А. Радченко, М. Язвинської, Т. Яцків, Я. Яцківа та інших учених.

Мета статті полягає у вивченні сутності інтернаціоналізації досліджень проблем економіки природокористування і сталого розвитку, особливостей її прояву в конкретній науковій установі, стану і перспектив цього процесу в контексті євроінтеграційних намірів України.

Виклад основного матеріалу. Наразі відомо багато трактувань глобалізації та інтернаціоналізації наукових процесів, взаємозв'язку і відмінностей цих термінів. На нашу думку, їхньою спільною ознакою є об'єднувчий вплив, а відмінність між ними полягає в тому, що процес глобалізації характеризується домінуванням уніфікованого й наднаціонального, а інтернаціоналізації – збереження багатоманітності та можливістю рівноправної взаємодії, взаємовигідної реалізації національних особливостей у науковому співробітництві та обміні.

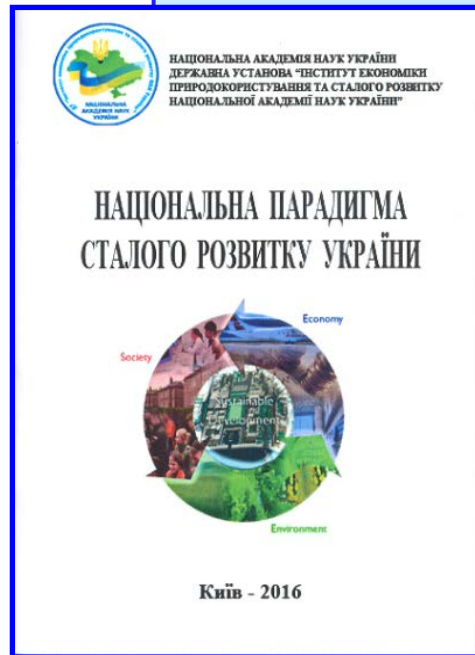
Саме процес інтернаціоналізації є найбільш сприятливим для реалізації концепції сталого розвитку, сутність якого обґрунтовано в Національній парадигмі сталого розвитку України [1] (рис. 1).

Формування національної парадигми і стратегії сталого розвитку України відбувається під впливом сучасних світових тенденцій вирішення проблеми не тільки гармонійного розвитку людства, але навіть його виживання. Головним у цьому контексті стає розуміння того, що підвалини її розв'язання пов'язані із загальними процесами техносферизації людського мислення, а отже, і господарської поведінки. Втім, поступове розуміння помилковості обраного шляху спричинило появу низки концептуальних підходів до подолання існуючих проблем.

Підписання урядом України Угоди про асоціацію з Європейським Союзом 2014 року активізувало процес децентралізації в державі. З утворенням нової інституції – громади – змінюється економічний ландшафт країни й легалізується новий економічний суб'єкт, що матиме вагомі юридичні та економічні права в частині отримання доходів від господарської діяльності, пов'язаної із користуванням природними ресурсами в межах своєї території.

Крім того, як учасник міжнародної політики Європейський Союз є найбільш активним прибічником ідей екологізації світової економіки. У питаннях охорони навколишнього природного середовища лідери країн Євросоюзу демонструють високу узгодженість своїх дій на міжнародній арені та готовність відстоювати ідею необхідності проведення глобальної екологічної політики. За рівнем активності та ініціативності ЄС займає передові позиції у світовій природоохоронній діяльності.

У зв'язку з викладеним виникає потреба обґрунтування системних позицій щодо перетворення національного господарства України у стійку суспільну цілісність, здатну самовідтворюватися та самоорганізовуватися в напрямі вирішення конкретних соціально-економічних проблем. Саме на ці аспекти впорядкування системи управління господарством спрямовані Європейська хартія регіонального розвитку та Європейська хартія місцевого самоврядування. Необхідність досягнення окреслених у цих документах цільових орієнтирів обумовлена не тільки економічними, але й соціально-гуманітарними передумовами, включаючи, зокрема, культурологічні, психологічні, етичні, релігійні та інші фактори.

1. Визначено сучасні тенденції, стратегічні засади та перспективні напрями сталого розвитку України в глобальному середовищі на основі аналізу й оцінки новітніх наукових концепцій господарювання в контексті світових господарських домінант відповідно до наявного стратегічного потенціалу держави.

2. Розроблено концептуальні засади сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу, включаючи земельні, водні, мінерально-сировинні, лісові ресурси, соціальну складову, умови гарантування природно-техногенної та екологічної безпеки тощо.

3. Сформовано передумови й складові моделі сталого розвитку з урахуванням природно-ресурсних обмежень та загострення екологічних ті соціальних суперечностей.

4. Обґрунтовано доцільність імплементації у вітчизняну практику регулювання природоохоронної діяльності передових іноземних практик реалізації екологічної політики і раціонального природокористування.

5. Запропоновано інноваційний підхід до моделювання траєкторії сталого розвитку на основі системної та структурної перебудови територіальних природно-господарських комплексів.

Рис. 1. Зміст Національної парадигми сталого розвитку України

Саме тому цілком зрозумілою є актуальність визначення сучасних домінант, стратегічних засад та перспективних напрямів сталого розвитку України в глобальному середовищі на базі аналізу й оцінки новітніх наукових концепцій господарювання відповідно до європейських та світових принципів сталості в майбутньому, з одного боку, і наявного стратегічного потенціалу держави, включаючи основні природні ресурси (земельний, водний, лісовий тощо), соціальну складову, умови гарантування природно-техногенної та екологічної безпеки, формування національної еколого-економічної політики з програмною основою її перспективного розвитку – з іншого. Усе це дає підстави говорити про національну парадигму сталого розвитку України як досить специфічний процес щодо можливостей і механізмів вирішення проблем, котрі стоять перед українським суспільством.

Національна парадигма сталого розвитку спрямована на реалізацію положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [2] та Цілей сталого розвитку, визначених Організацією Об'єднаних Націй, якими світове співтовариство керується з 2016 року [3].

З метою розвитку Цілей сталого розвитку ООН Відділення економіки НАН України відповідно до постанови Президії НАН України № 125 від 07.07.2016 р. започаткувало дослідження в рамках цільової наукової програми «Траєкторія сталого розвитку України до 2030 року» (терміни виконання: 2017–2021 роки, науковий керівник – академік НААН України М.А. Хвесик, установа-координатор – Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»). Проблематика цієї програми охоплює сферу економіки природокористування та сталого розвитку в широкому міжнародному контексті (рис. 2).

Метою програми є формування моделі переходу національної економіки на траєкторію сталого розвитку до 2030 року в умовах загострення екзогенних ризиків, посилення природно-ресурсних обмежень та поглиблення інституціональних перетворень.

До основних завдань програми належать такі:

- формування парадигмального концепту переходу національного господарства на траєкторію сталого розвитку;
- розробка методологічного та економіко-організаційного забезпечення формування і використання соціального потенціалу сталого розвитку та модернізації соціальної інфраструктури регіонів;
- обґрунтування стратегічних пріоритетів та інституціонального підґрунтя нарощення природно-ресурсної бази сталого розвитку шляхом запровадження сучасного інструментарію фінансово-економічного регулювання природокористування;
- розробка теоретико-методологічних засад подолання структурних деформацій у промисловому комплексі вітчизняної економіки у зв'язку із загостренням екзогенних ризиків та кон'юнктурними циклами на світових сировинних ринках;
- парадигмальний концепт виходу національного господарства України на траєкторію сталого розвитку шляхом модернізації інституціональної

архітектоніки суспільного устрою та ефективнішого використання економічної, соціальної й екологічної складових сукупного потенціалу держави;

Рис. 2. Сміслові блоки Цільової програми наукових досліджень «Траєкторія сталого розвитку України до 2030 року»

- формування методологічного інструментарію інноваційно-технологічної модернізації національного господарства як необхідної передумови зміцнення господарської та енергетичної самодостатності;
- розроблення концепту використання інвестиційного потенціалу внутрішніх стратегічних ринків в умовах переорієнтації зовнішньоекономічних пріоритетів;
- удосконалення економіко-правових засад модернізації адміністративно-територіального устрою, децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування і впровадження корпоративних, кластерних та інших форм публічно-приватного партнерства розвитку територіальних громад;
- обґрунтування теоретико-методологічних засад фінансової децентралізації як необхідної передумови переходу регіонів на траєкторію сталого розвитку;
- розробка наукових основ формування самодостатніх територіальних громад гірських територій в умовах транскордонного співробітництва;
- утворення систем управління природно-техногенною та екологічною безпекою в контексті децентралізації влади й вибору траєкторії сталого розвитку регіонів України.

Очікуваними результатами реалізації програми є:

- методологічне та економіко-організаційне забезпечення формування і використання соціального потенціалу сталого розвитку та модернізації соціальної інфраструктури регіонів з урахуванням напрямів і наслідків економічних реформ 2014–2016 рр.;
- методологічний інструментарій реалізації стратегічних пріоритетів нарощення природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку держави шляхом запровадження сучасних механізмів стимулювання раціонального природокористування та ресурсо- й енергозбереження;
- теоретико-методологічні засади структурної перебудови промислового комплексу національної економіки з метою мінімізації наслідків негативних екстернальних ефектів та подолання секторальних диспропорцій, пов'язаних із погіршенням кон'юнктури на світових сировинних ринках і загостренням екзогенних ризиків;
- методологічний інструментарій та інституціональне забезпечення інноваційно-технологічної модернізації структуроутворюючих галузей національного господарства з метою підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки та зменшення залежності від зовнішніх джерел постачання енергоресурсів;
- механізми використання внутрішньо- та зовнішньоекономічного інвестиційного потенціалу стратегічних ринків країни в умовах переходу на траєкторію сталого розвитку;
- економіко-правові засади модернізації адміністративно-територіального устрою, децентралізації влади і реформи місцевого врядування та інституціоналізації сучасних форм розвитку територіальних громад на основі публічно-приватного партнерства;
- модель фінансової децентралізації як базова передумова подолання міжбюджетних диспропорцій, регіональної економічної асиметрії та створення самодостатніх територіальних громад з метою необхідного ресурсного забезпечення процесу переходу соціально-економічних систем різного таксономічного рівня на траєкторію сталого розвитку;
- методологія формування самодостатніх територіальних громад гірських територій на основі використання місцевого соціального, природно-ресурсного і транскордонного потенціалу;
- система управління природно-техногенною та екологічною безпекою на національному, регіональному та локальному рівнях з урахуванням вимог природоохоронних конвенцій і директив Європейського Союзу.

Потенційними споживачами результатів виконання Цільової програми наукових досліджень «Траєкторія сталого розвитку України до 2030 року» є Верховна Рада України, Адміністрація Президента України, Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади, державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади, суб'єкти господарювання.

У рамках реалізації цільових орієнтирів програми Державною установою «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» подано пропозиції щодо міжнародної співпраці та

наукового обміну з більше ніж 80 науково-дослідними інституціями, напрями досліджень яких пов'язані зі сталим розвитком, природоохоронною і природно-ресурсною проблематикою.

Інтернаціоналізація наукових досліджень є масштабним феноменом, що охоплює різні аспекти діяльності ДУ ІЕПСР НАН України. У розвитку цього процесу можна виділити декілька якісних рівнів.

Перший – це *міжнародні наукові контакти* – спільні публікації, обмін науковцями, запрошення зарубіжних фахівців, проведення міжнародних наукових конференцій, круглих столів, шкіл тощо.

Другий – *наукова та освітня кооперація* – передбачає більш глибоке інституційне оформлення міжнародних зв'язків (розробка спільних дослідницько-освітніх програм, проведення спільних досліджень, навчання іноземних здобувачів, проведення практики для магістрів тощо).

У сучасних умовах виникають об'єктивні передумови для досягнення третього, максимально високого рівня інтернаціоналізації наукових зав'язків – *міжнародного стратегічного партнерства* (тісні договірні зобов'язання, спільна система проведення наукових досліджень і надання освітніх послуг).

Динамічні процеси інтернаціоналізації обумовлюють потребу формування нової ідентичності наукової установи та нової корпоративної культури під впливом міжнародного наукового обміну (рис. 3).

Основний напрям організаційного розвитку установи визначається формуванням її корпоративної культури, інноваційний – значною мірою залежить від привабливості її місії, філософії, цінностей для потенційних споживачів і замовників наукової продукції та освітніх послуг. У конкурентному середовищі корпоративна культура установи стає своєрідним маркетинговим інструментом, що забезпечує просування виробленого наукового продукту в національному та міжнародному науково-освітньому просторі, її ціннісним ядром, спроможним згуртувати управлінську команду і колектив загалом.

Розширення співробітництва пов'язано зі здатністю дослідників і науки однієї держави інтегрувати зовнішні знання. Україна може стати членом міжнародного наукового співтовариства, тільки пропонуючи йому свої знання, які розподілені між державами досить нерівномірно. Це пов'язано з тим, що наука в них розвивається різними шляхами: одні країни постійно направляють своїх фахівців за кордон, щоб поповнити знання у певних галузях (Японія, Швеція); другі – пропонують свої знання і навички іншим майже без обмежень (США, Франція, Великобританія); треті – вибудовують відносини на рівноцінному обміні (Німеччина, Нідерланди, Швейцарія). Таким чином, найбільш розвинені в науковому відношенні держави схильні скоріше залучати іноземних фахівців, ніж відправляти своїх учених за кордон.

Унікальність України в цьому аспекті полягає як у можливості ефективного залучення іноземних фахівців (що обмежується лише фінансуванням), так і наявності достатньої кількості кваліфікованих спеціалістів для міжнародного наукового обміну. Це, зокрема, забезпечується багаторічним науковим доробком учених Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» у досліджуваній сфері.

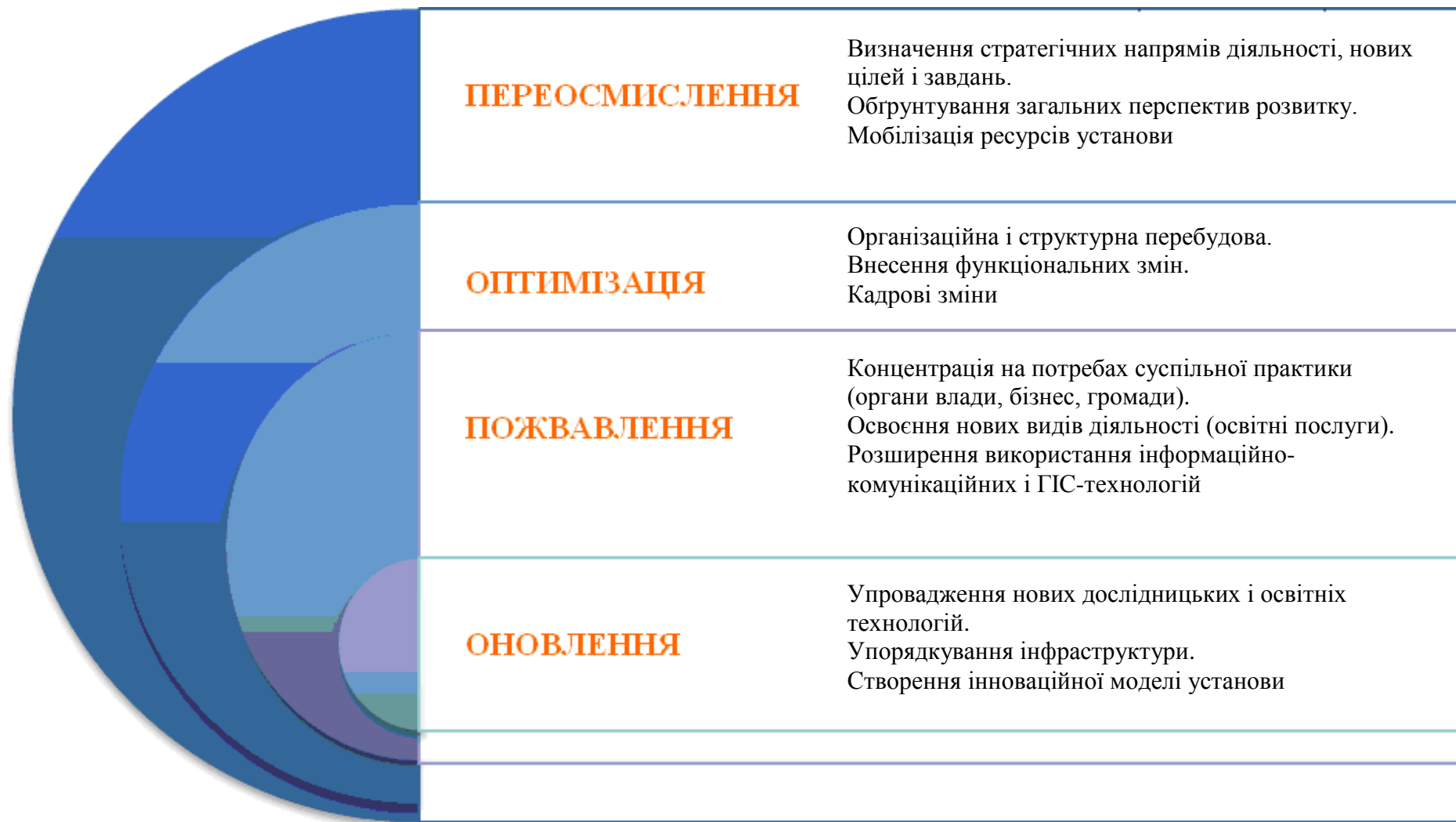

Рис. 3. Етапи та складові формування нової ідентичності установи під впливом процесів інтернаціоналізації

Розглянемо основні форми участі ДУ ІЕПСР НАН України в міжнародному науковому співробітництві та обміні (рис. 4).

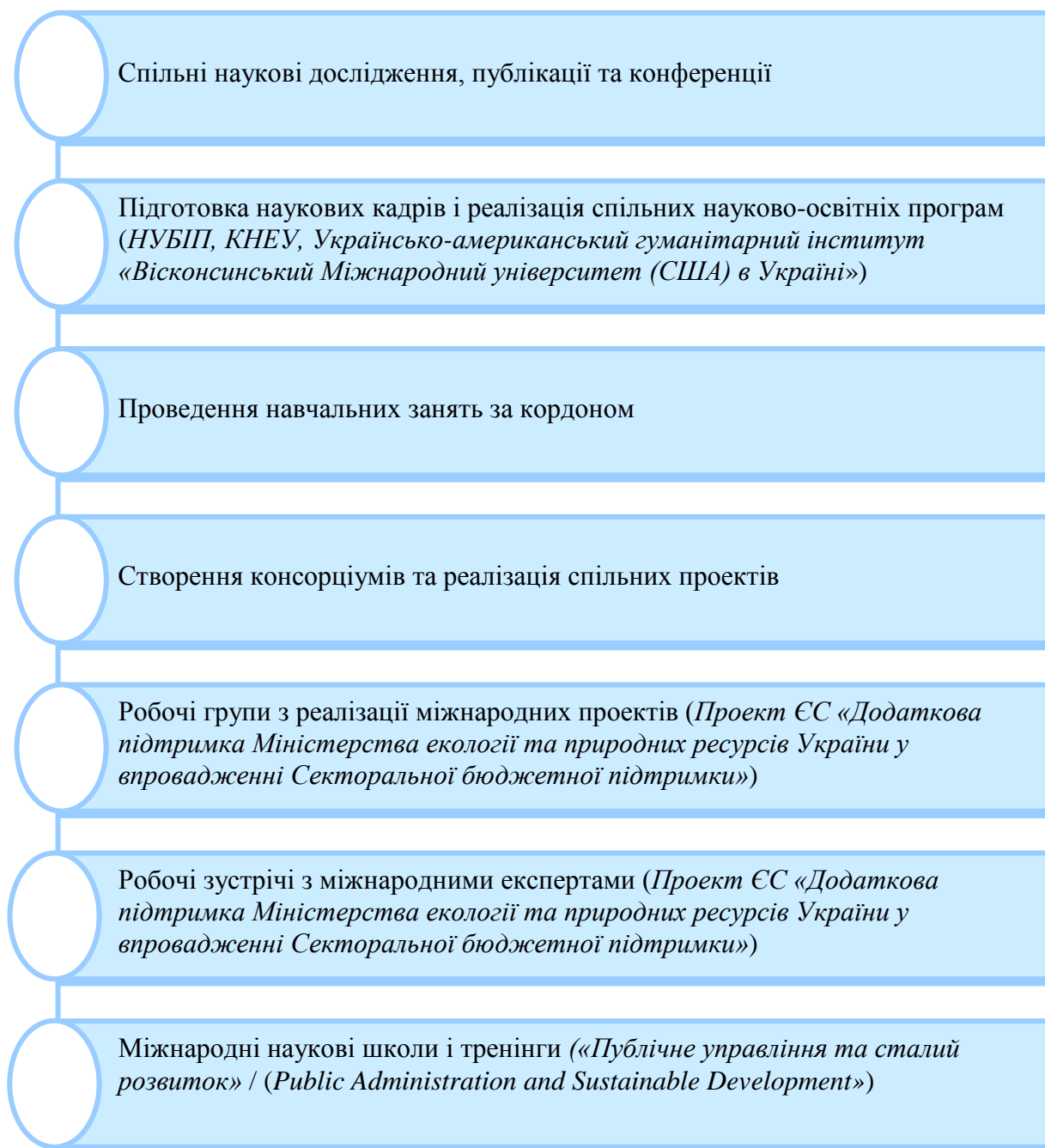

Рис. 4. Форми участі інституту в міжнародному науковому співробітництві та обміні

Міжнародна співпраця у сфері науки в майбутньому може стати важливим напрямом реалізації найбільш амбіційних наукових проектів, зважаючи на постійне зростання вартості досліджень та складну ситуацію щодо державного фінансування бюджетних наукових установ.

Умовою повноправного членства у світовому науковому співтоваристві є не лише вагомі наукові надбання, але й уміння пристосовуватися до міжнародних правил. Для цього ДУ ІЕПСР НАН України постійно розширює

інноваційний інструментарій просування свого наукового продукту до глобального наукового простору відповідно до сучасних вимог, які постійно посилюються [4] (рис. 5).

Створення профілю установи на порталах наукових обмінів Європейської комісії та «Горизонт 2020»

Функціонування сайту наукового видання інституту «Економіка природокористування і охорони довкілля» (<http://economics-of-nature.net>)

Включення наукового видання інституту «Економіка природокористування і охорони довкілля» до міжнародної наукометричної бази RePEc та підтримка контактів з іншими базами – Scopus, Web of Science, Index Copernicus, DOAJ, РИНЦ-Elibrary, ВІНІТІ (<http://econpapers.repec.org/article/enejournal>)

Відповідність наукового видання інституту вимогам провідних міжнародних наукометричних баз (Scopus, Web of Science)

Представлення профілю інституту на сайті «Бібліометрика української науки» (<http://nduviap.gov.ua/bpnu/index.php>)

Підтримання в актуальному стані профілів наукових працівників інституту в міжнародній наукометричній базі Google Scholar

Використання персональних наукометричних ідентифікаторів науковців (ORCID ID, Researcher ID, Google Scholar, Scopus Author ID, SPIN-код (РІНЦ-SCIENE INDEX))

Застосування у публікаціях науковців інституту цифрових ідентифікаторів DOI (DOI, digital object identifier) та JEL-кодів Системи класифікації наукових публікацій Американської економічної асоціації

Рис. 5. Використання інститутом сучасних інструментів просування дослідницького продукту до міжнародної наукової сфери

Висновки. Таким чином, сучасні пріоритети й перспективи розвитку досліджень економіки природокористування та сталого розвитку як наукової основи суспільного прогресу повинні формуватися в контексті їх взаємодії з міжнародним співтовариством під впливом складних і взаємозалежних тенденцій інтернаціоналізації наукових зв'язків. Подальші пошуки наукових установ Відділення економіки НАН України у цьому напрямі мають відбуватися в рамках цільової програми «Траєкторія сталого розвитку України до 2030 року».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – Вид. 2-ге, перероб. і доповн. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. – 72 с.
2. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
3. Цілі сталого розвитку 2016–2030 [Електронний ресурс] / Представництво ООН в Україні. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
4. Коваль Н.В. Відповідність академічних періодичних видань вимогам міжнародних наукометричних баз даних (на прикладі видань, співзасновниками яких є установи Відділення економіки НАН України) Н.В. Коваль // Наука України у світовому інформаційному просторі. – К. : Академперіодика, 2017. – Вип. 14. – С. 79–84.

REFERENCES

1. Paton, B.Ie. (Ed.). (2016). *Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy* [The National Paradigm of Sustainable Development of Ukraine]. (2nd ed.). Kyiv, PI IEESD NAS of Ukraine [in Ukrainian].
2. President of Ukraine (2015). "Decree of the President of Ukraine "On the Strategy on Sustainable Development "Ukraine – 2020". Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian].
3. Tsili staloho rozvytku 2016–2030 [Sustainable Development Goals 2016-2030]. Retrieved from <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> [in Ukrainian].
4. Koval, N.V. (2017). Vidpovidnist akademichnykh periodychnykh vydan vymoham mizhnarodnykh naukometrychnykh baz danykh (na prykladi vydan, spivzasnovnykamy yakykh ie ustanovy Viddilennia ekonomiky NAN Ukrainy) [Conformity of academic periodicals to the requirements of international scientometric databases (on the example of publications co-founded by the Department of Economics of NAS of Ukraine)] *Science of Ukraine in the Global Information Space*, 14, 79-84 [in Ukrainian].